

บทนำ

นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้กระทำครั้งแรกในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2476 แต่เนื่องจากยังไม่มีพรรคการเมืองเกิดขึ้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขณะนั้นจึงดำเนินงานตามความคิดอิสระ แต่สมาชิก ๆ ก็ได้พยายามรวมตัวกันเสนอข้อคิดไม่ว่าวางใจคณะราษฎรบ้าง ตั้งกระทู้ถามบ้าง จนรัฐบาลเองมองเห็นความสำคัญของสมาชิกสภา ๆ มีการตั้งบรรดาสมาชิก ๆ เข้าเป็นพรรคเป็นพวก อันเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งพรรคการเมืองภายในรัฐสภาขึ้นก่อน ซึ่งเป็นพรรคของคณะราษฎรนั่นเอง จึงนับได้ว่าประเทศไทยถูกปกครองโดยพรรคการเมืองพรรคเดียวมาโดยตลอด^๑ จนกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ขึ้น ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ มาตรา 14 ได้บัญญัติว่า "บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การจัดตั้งสมาคม การตั้งคณะพรรคการเมือง การอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย"^๒ ดังนั้น จึงได้มีการเคลื่อนไหวจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นกว่า 10 พรรค โดยในช่วงนั้นมีพรรคสหชีพ พรรคแนวรัฐธรรมนูญ และพรรคอิสระ เป็นพรรคฝ่ายสนับสนุนรัฐบาล และพรรคประชาธิปไตยเป็นพรรคฝ่ายค้านที่สำคัญ พรรคการเมืองเริ่มมีวิวัฒนาการได้ไม่กี่เดือน ก็เกิดการรัฐประหารขึ้น คณะรัฐประหารได้จัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นใหม่ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร (ชั่วคราว) พ.ศ. 2490 ผลการเลือกตั้งในครั้งนั้นพรรคประชาธิปไตยได้รับคะแนนเสียงข้างมากจึงเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาล แต่เป็นที่น่าเสียดายที่รัฐบาลพรรคประชาธิปไตยบริหารประเทศอยู่ได้เพียงหนึ่งเดือน ก็ต้องลาออก เนื่อง

^๑ ส. เทพ อรรถากร, "พรรคการเมืองในระบอบเสรีประชาธิปไตย." ใน รัฐศาสตร์ 17, สมชาติ รอบกิจ, สารานุกรม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทพิมพ์, 2518), หน้า 32.

^๒ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489, "ราชกิจจานุเบกษา 63 (10 พฤษภาคม 2489) : 327 - 328.

จากคณะรัฐประหารบังคับให้ลาออก¹ คณะรัฐประหารได้สนับสนุนให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน จอมพล ป. ได้รวบรวมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากหลายพรรค รวมทั้งสมาชิกพรรคประชาธิปไตยบางส่วน จนได้รับเสียงสนับสนุนข้างมาก จัดตั้งรัฐบาล "สหพรรค" ขึ้นบริหารประเทศ จนถึงวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ.2494 จึงได้ร่วมกับคณะรัฐประหารทำการ รัฐประหารอีกครั้งหนึ่ง นับเป็นการสิ้นสุดบทบาทของพรรคการเมืองและรัฐบาลพลเรือนในช่วงนี้

เมื่อได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2498 ปรากฏว่ามีพรรคการเมืองมาขอจดทะเบียนเป็นจำนวนมากถึง 24 พรรค ในจำนวนนี้ 8 พรรค ได้รับเลือกเข้ามาในสภา โดยมีพรรคเสรีมนังคศิลาได้รับคะแนนเสียงข้างมาก จึงเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล แต่เนื่องจากผลการเลือกตั้งครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งที่อื้อฉาวและสกปรกมากที่สุด เป็นผลให้มีการเดินขบวนของนิสิต นักศึกษา และประชาชน คัดค้านอย่างรุนแรง จึงทำให้เกิดการรัฐประหารขึ้นโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐบาลรักษาการต่อมาได้จัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นมาใหม่ ผลการเลือกตั้งในครั้งนี้มีพรรคการเมือง 8 พรรคได้รับเลือกเข้ามาในสภา โดยพรรคสหภูมิได้รับคะแนนเสียงมากที่สุด จึงรวบรวมพรรคการเมืองต่าง ๆ รวมทั้งสมาชิกสภา ฯ อิสระ จัดตั้งรัฐบาลขึ้น แต่ 9 เดือนหลังจากเข้าบริหารประเทศ รัฐบาลก็กราบถวายบังคมลาออก เพื่อหลีกเลี่ยงให้คณะรัฐประหารชุดเดียวกันทำการ รัฐประหาร

พรรคการเมืองไทยเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยผลของรัฐธรรมนูญ ฯ และพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ.2511 ซึ่งมีพรรคการเมืองจัดตั้งขึ้นทั้งสิ้น 17 พรรค พรรคสหประชาไทยได้รับเลือกตั้งเข้ามามากที่สุด จึงเป็นพรรคแกนกลางร่วมจัดตั้งรัฐบาล

¹ เซาน์วส์ สดลภา, พรรคการเมือง (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517), หน้า 162.

กับสมาชิกสภาผู้แทนอิสระจำนวนหนึ่ง เข้าบริหารประเทศจนเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 จึงได้หมดบทบาทลงเมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ทำการรัฐประหารตนเอง ต่อมา ภายหลังเหตุการณ์นองเลือด เมื่อวันที่ 14 - 16 ตุลาคม 2514 โดยนิสิต นักศึกษา และประชาชน เป็นผลให้รัฐบาลทหารต้องสละอำนาจทางการเมือง และเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฯ และพระราชบัญญัติพรการการเมือง พ.ศ.2517 ภายใต้บรรยากาศทางการเมืองอย่างเสรี พรรคการเมืองจึงได้เกิดขึ้นอย่างมากมายยิ่งกว่ายุคสมัยใด คือ มีกว่า 40 พรรค ผลการเลือกตั้งพรรคประชาธิปัตย์ได้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลขึ้นโดยจัดตั้งรัฐบาลเสียงข้างน้อยร่วมกับพรรคเกษตรสังคม แต่ก็ไม่สามารถผ่านความไว้วางใจจากสภาได้ พรรคการเมืองต่าง ๆ จำนวน 16 พรรค จึงได้สนับสนุนให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลสืบต่อมา และต้องสิ้นสุดลงด้วยการประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2519

ผลการเลือกตั้งครั้งใหม่ เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2519 ปรากฏว่า พรรคประชาธิปัตย์ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดจึงเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง โดยร่วมกับพรรคธรรมสังคม พรรคชาติไทย และพรรคสังคมนิยม ในช่วงนี้รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ต้องประสบกับปัญหานานาประการและต้องมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล จนกระทั่งต้องจบลงด้วยการรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 จวบจนได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 ก็ได้มีการรวมกลุ่มทางการเมืองส่งผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่ง ผลการเลือกตั้งพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ โดยความสนับสนุนของวุฒิสภา และกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง

ภายหลังการลาออกของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ และกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ได้สนับสนุนให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีสืบแทน และในช่วงดังกล่าวนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลหลายครั้ง จนกระทั่งมีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 22 เมษายน 2526 พรรคการเมืองต่าง ๆ จำนวน 4 พรรค ได้แก่ พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์ พรรคประชากรไทย และพรรคชาติประชาธิปไตย ก็ได้สนับสนุนให้พลเอกเปรม เป็นนายก

รัฐมนตรีอีกวาระหนึ่ง

ครั้น เมื่อมีการยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2529 ผลการเลือกตั้งครั้งล่าสุด เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2529 พรรคการเมือง 4 พรรค ได้แก่ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม และพรรคราษฎร ได้สนับสนุนให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกสมัยหนึ่ง จนกระทั่งรัฐบาลประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 29 เมษายน 2531

ประสบการณ์ภายใต้การนำของรัฐบาลโดยการเลือกตั้งภายหลังการจัดตั้งพรรคการเมืองในประเทศไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน หูจะมองเห็นได้ว่าประเทศไทยมีระบบพรรคการเมืองแบบหลายพรรค ผลการเลือกตั้งในแต่ละครั้งที่ผ่านมามีเพียงครั้งเดียวเท่านั้นที่มีพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียวได้รับเสียงข้างมากเพียงพอที่จะจัดตั้งรัฐบาลได้โดยลำพัง แต่ก็สามารถจัดตั้งรัฐบาลอยู่ได้เพียงช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น* นอกเหนือจากนั้น รัฐบาลภายหลังการจัดตั้งพรรคการเมือง เป็นรัฐบาลที่เกิดจากการรวมกันระหว่างพรรคการเมืองตั้งแต่ 2 พรรคขึ้นไป เข้าร่วมกันบริหารประเทศ หรือที่เรียกกันว่า "รัฐบาลผสม"

รัฐบาลผสม เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของการเมืองไทยที่เกิดขึ้น เนื่องจากระบบพรรคการเมืองหลายพรรค จากบทเรียนในประวัติศาสตร์ เราอาจทำนายเหตุการณ์ในอนาคตได้ว่า หากมีการเลือกตั้งในครั้งต่อไปขึ้น ผลการเลือกตั้งย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงรูปแบบของรัฐบาลผสม และระบบพรรคการเมืองแบบหลายพรรคได้แน่นอน และสำหรับความ

* ได้แก่ ช่วงรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ของ นายควง อภัยวงศ์ ที่มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับเลือกตั้งเป็นจำนวน 53 คน จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด 99 คน และมีระยะเวลาในการบริหารประเทศเพียงหนึ่งเดือน (ตั้งแต่ 6 เมษายน 2491 - 6 พฤษภาคม 2491)

พยายามที่จะจำกัดจำนวนพรรคการเมืองภายในช่วงระยะเวลาอันใกล้นี้ คงยังไม่สัมฤทธิ์ผล ทั้งนี้ เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ จำเป็นจะต้องอาศัยระยะเวลาอันยาวนาน รัฐบาลผสมก็มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ฉะนั้น เมื่อเราไม่อาจหลีกเลี่ยงรูปแบบดังกล่าวได้ จึงเป็นที่น่าสนใจที่จะทำการศึกษาลักษณะโดยทั่วไปของรูปแบบรัฐบาลผสม ภายใต้ระบบพรรคการเมืองหลายพรรคในประเทศไทยว่ามีการจัดตั้ง เช่นไร พรรคมีวิธีการครองอย่าง ไร และทำไมจึงมีการจัดตั้ง เป็นรูปแบบของรัฐบาลผสม เช่นนั้น

1. สภาพความสำคัญของปัญหา

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ารัฐบาลผสม เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของการเมืองไทยที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และคงจะมีผลอย่างต่อเนื่องในอนาคตระยะยาว หากไม่มีการปฏิวัติหรือรัฐประหารเกิดขึ้น ความสำคัญของการเกิดรัฐบาลผสมมีด้วยกันหลายประการ และความสำคัญของการสิ้นสุดของรัฐบาลผสมก็มีด้วยกันหลายประการด้วยเช่นกัน เริ่มตั้งแต่รูปแบบของระบบพรรคการเมืองแบบหลายพรรค ขึ้นตอนการเจรจาต่อรอง สภาพปัญหาระหว่างพรรคการเมือง จนกระทั่งถึงผลกระทบที่นำไปสู่การสิ้นสุดของรัฐบาลผสม อย่างไรก็ตาม รัฐบาลผสมมิใช่เป็นปรากฏการณ์ของการเมืองไทยเท่านั้น ในต่างประเทศหลาย ๆ ประเทศ ทั้งในทวีปยุโรป และทวีปเอเชีย ต่างก็มีรัฐบาลผสมด้วยกันทั้งสิ้น จึงได้มีนักวิชาการต่างประเทศหลายท่านได้ศึกษาเพื่อหารูปแบบ แนวทางและกรอบในการอธิบายถึงลักษณะของความเป็นรัฐบาลผสม รวมทั้งสาเหตุของความสิ้นสุดของรัฐบาลต่าง ๆ อาทิเช่น ลอเรนซ์ ซี คอคคัล โรเบิร์ต อาเชลอร์ด อีริค ซี บราวน์ กัมคณะ เกเกอร์ เอ็ม ลูเบิร์ต ลอเรนซ์ โลเวลล์ ฯลฯ สำหรับนักวิชาการในประเทศไทย อมร รักษาสิทธิ์ ได้พยายามนำกรอบของแนวความคิดของนักวิชาการต่างประเทศ ได้แก่ ลอเรนซ์ ซี คอคคัล ผลมผลานกับประสบการณ์ทางการเมืองไทย สรุปเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐบาลผสมของการเมืองไทยในแนวความคิดกว้าง ๆ เพื่ออธิบายถึงกรอบ ลักษณะ รวมทั้งการคาดการณ์ในแนวโน้มอนาคตของรัฐบาลผสมในการเมืองไทย ซึ่งแนวความคิดของนักวิชาการท่านต่าง ๆ เหล่านี้ต่างก็มีส่วนถูกต้อง และสอดคล้องกับประสบการณ์ของการเมืองไทยบ้างไม่มากนักน้อย และโดยเหตุที่รัฐบาลผสมทางการเมืองไทยเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ประกอบกันยังไม่มีย่อ

สรุปที่แน่ชัดที่จะสอดคล้องกับรูปแบบของการเมืองไทย นอกจากนี้ เหตุการณ์ของการจัดตั้งรัฐบาลผสมของการเมืองไทย ก็มีให้เห็นจะเริ่มปรากฏ แต่เป็นเหตุการณ์ที่มีลำดับขั้นตอนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 ซึ่งในบางเหตุการณ์มีส่วนที่สอดคล้องและต่อเนื่อง เป็นเช่นเดียวกันมาโดยตลอด แต่ในบางเหตุการณ์กลับมีข้อที่แตกต่างกันอย่างมาก

ฉะนั้น การนำเอาเหตุการณ์ทางการเมืองไทยในด้านของการจัดตั้งรัฐบาลผสมและการสิ้นสุดของรัฐบาลผสม โดยมุ่งประเด็นในการหาลักษณะร่วม และลักษณะที่แตกต่าง จึงเป็นความพยายามของผู้ศึกษาที่จะนำเอาเหตุการณ์ทางการเมืองไทยเกี่ยวกับรัฐบาลผสมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน มาชี้ เป็นข้อสรุปและข้อสังเกตอย่างกว้าง ๆ ภายใต้กรอบของแนวความคิดของนักวิชาการท่านต่าง ๆ เพื่อมุ่งแสวงหาความเป็นไปได้ในการอธิบายถึงปรากฏการณ์หรืออาจไปไกลจนกระทั่งถึงการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคต

2. สมมุติฐานในการศึกษา

ภายใต้ลักษณะของการเมืองไทย ผู้ศึกษาได้วางแนวสมมุติฐานเกี่ยวกับการจัดตั้งและความยั่งยืนของรัฐบาลผสมไว้ ดังนี้

1. ในการจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยเป้าประสงค์ของทุกพรรคการเมืองที่มีความปรารถนาจะเข้าร่วมเป็นรัฐบาลเพื่อบริหารประเทศ พรรคการเมืองต่าง ๆ จะเจรจาต่อรองกันภายใต้การนำของพรรคการเมืองเสียงข้างมาก ทั้งนี้โดยคำนึงถึง

1.1 จำนวนคะแนนเสียงที่แต่ละพรรคได้รับจากผลการเลือกตั้ง

1.2 ข้อจำกัดแห่งเงื่อนไขเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่แต่ละพรรคจะได้รับโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งรัฐมนตรี

1.3 ระดับของความแตกต่างระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ ทั้งในด้านของความขัดแย้ง หรือการประนีประนอม ระหว่างพรรคการเมืองเสียงข้างมากกับพรรคการเมืองอื่น ๆ

2. ในด้านความยั่งยืนของรัฐบาลผสม รัฐบาลผสมในการเมืองไทยจะมีความยั่งยืนได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ

2.1 ความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมือง และสมาชิกพรรคการเมืองที่เข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลผสม อันเป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับนโยบาย และความขัดแย้งในด้านผลประโยชน์

2.2 อิทธิพลของกองทัพ

2.3 ผลกระทบจากเหตุการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่มีความสำคัญ และความสามารถของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหา

2.4 บทบาทของพรรคฝ่ายค้าน

3. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อทำการศึกษา วิเคราะห์ เปรียบเทียบ รัฐบาลผสมชุดต่าง ๆ ในการเมืองไทยว่ามีลักษณะของสภาวะการเจรจาต่อรองเช่นไร อะไรบ้าง เป็นปัจจัยและเงื่อนไขสำคัญ และสาเหตุแห่งการสิ้นสุดมาจากอะไร

2. เพื่อแสวงหาลักษณะเด่นเฉพาะ ทั้งในด้านความเหมือนกัน และความแตกต่างกันของรัฐบาลผสมชุดต่าง ๆ ในการเมืองไทย อันจะนำไปสู่การมีข้อสรุปทั่ว ๆ ไป สำหรับใช้ในการอธิบาย และคาดการณ์ถึงการจัดตั้งและความยั่งยืนของรัฐบาลผสมในการเมืองไทย

3. เพื่อเป็นการสรุปบทเรียน จากประสบการณ์ของรัฐบาลผสมในช่วงต่าง ๆ ว่ามีจุดบกพร่องอย่างไร มีจุดดีเด่นเช่นไร และสรุปเป็นลักษณะสำคัญของรัฐบาลผสมของการเมืองไทยโดยเฉพาะ

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ทางด้านวิชาการ เพื่อให้ผู้ที่สนใจเหตุการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของรัฐบาลผสมในการเมืองไทยทั้งในด้านการจัดตั้งและความยั่งยืน ได้มีความรู้ความเข้าใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง และละเอียดยิ่งขึ้น

2. ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการจัดตั้ง และความยั่งยืนของรัฐบาลผสมในการเมืองไทย อันเป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ และเป็นประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาทางการเมือง สำหรับการพัฒนาประชาธิปไตยในอนาคต

3. จะช่วยเป็นบทเรียน หรือคู่มือของนิสิต นักศึกษา ประชาชน และนักการเมืองให้ตระหนักถึงสภาพปัญหา และวิธีการแก้ไขปัญหา รวมตลอดถึงผลต่อการจัดตั้ง และความยั่งยืนของรัฐบาลผสม

5. ขอบเขตในการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาถึงปัญหาของการจัดตั้ง และความยั่งยืนของรัฐบาลผสมในการเมืองไทยว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีกระบวนการเช่นไร และมีสาเหตุมาจากปัจจัยอะไรบ้าง โดยผู้ศึกษาได้พิจารณาช่วงรัฐบาลผสมที่มาจากกาเลือกตั้ง ภายหลังที่พรรคการเมืองได้รับการจัดตั้งขึ้น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 มาเป็นบรรทัดฐานในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ดังนั้น แนวการดำเนินเรื่องเพื่อหาคำตอบต่อวัตถุประสงค์ จึงจำเป็นต้องพิจารณาประเด็นปัญหาที่ได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งถือได้ว่าจะเป็นส่วนสำคัญต่อความเข้าใจถึงลักษณะของรัฐบาลผสมในการเมืองไทยในจำนวนทั้งหมด 15 รัฐบาล และเพื่อให้การนำเสนอสามารถสรุปเป็นประเด็นในการชี้วิเคราะห์ได้ง่ายต่อความเข้าใจ จึงได้แบ่งหัวระยะเวลาเป็นลำดับตามสภาพเหตุการณ์ทางการเมืองเป็น 4 ยุคเหตุการณ์ 13 ช่วงรัฐบาล ดังต่อไปนี้

- (1) ยุครัฐบาลพลเรือนภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประกอบด้วยรัฐบาลผสม
ทั้งสิ้น จำนวน 2 รัฐบาล ได้แก่
- ช่วงที่ 1 รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (23 สิงหาคม 2489-30 พฤษภาคม 2490)
- ช่วงที่ 2 รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (30 พฤษภาคม 2490-8 พฤศจิกายน 2490)

- (2) ยุคเริ่มแรกรัฐบาลทหารภายใต้รัฐธรรมนูญ ประกอบด้วยรัฐบาลผสมทั้งสิ้น
จำนวน 3 รัฐบาล ได้แก่
- ช่วงที่ 1 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม (8 เมษายน 2491-13 มิถุนายน 2492)
- ช่วงที่ 2 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม (25 มิถุนายน 2492-29 พฤศจิกายน 2494)
- ช่วงที่ 3 รัฐบาลพลเอกถนอม กิตติขจร (1 มกราคม 2501-20 ตุลาคม 2501)

- (3) ยุครัฐบาลพลเรือนภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม (ยุคประชาธิปไตยแบ่ง
บาน) ประกอบด้วยรัฐบาลผสมจำนวนทั้งสิ้น 4 รัฐบาล ได้แก่
- ช่วงที่ 1 รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (21 กุมภาพันธ์ 2518-14 มีนาคม 2518)
- ช่วงที่ 2 รัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (17 มีนาคม 2518-12 มกราคม 2519)
- ช่วงที่ 3 รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (21 เมษายน 2519-23 กันยายน 2519)
- ช่วงที่ 4 รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (25 กันยายน 2519-5 ตุลาคม 2519)

- (4) ยุครัฐบาลทหารภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม (ยุคปัจจุบัน) ประกอบด้วย
รัฐบาลผสมจำนวนทั้งสิ้น 4 รัฐบาล ได้แก่
- ช่วงที่ 1 รัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ (12 พฤษภาคม 2522-3 มีนาคม 2523)
- ช่วงที่ 2 รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (3 มีนาคม 2523-29 เมษายน 2524)
- ช่วงที่ 3 รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (30 เมษายน 2526-1 พฤษภาคม 2529)
- ช่วงที่ 4 รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (11 สิงหาคม 2529-29 เมษายน 2531)

อนึ่ง ผู้ศึกษาได้ตัดช่วงของรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ (9 มิถุนายน 2489-10
มิถุนายน 2489) และ (11 มิถุนายน 2489-21 สิงหาคม 2489) และรัฐบาลของจอม

พลถนน กิตติขจร (7 มีนาคม 2512-17 พฤศจิกายน 2514) ออกจากการศึกษา ทั้งนี้ เพราะในช่วงรัฐบาลนายปรีดี การจัดตั้งพรรคการเมือง และสมาชิกพรรคการเมือง ยังมีความไม่แน่นอนในด้านข้อมูล สำหรับในช่วงรัฐบาลจอมพลถนอมนั้น เนื่องจากพรรคสหประชาไทยสามารถรวบรวมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้าร่วม จนสามารถมีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรได้ ประกอบกับมีข้อห้ามมิให้สมาชิกสภาผู้แทนฯ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในขณะเดียวกัน จึงทำให้ขาดความชัดเจนในด้านการเจรจาต่อรอง นอกจากนี้ การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษารัฐบาลผสมของไทยที่มีทุกชุด ดังนั้น ประเด็นหลักจึงมุ่งไปที่การแสวงหาลักษณะที่ร่วมกันของรัฐบาลผสมของไทย เพื่อให้ได้เห็นภาพรวมรายละเอียดในหลายประการของรัฐบาลผสมแต่ละชุดจึงต้องละเอียดไปบ้าง

6. วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้ารัฐบาลผสมในการเมืองไทยนี้ เป็นการศึกษาเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) จากหลักฐานเอกสารต่าง ๆ เป็นหลัก ซึ่งมีลักษณะของการใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ วิเคราะห์วิทยานิพนธ์ หนังสือ เอกสาร วารสาร และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีผู้บันทึกรวบรวมไว้ และค้นคว้าวิจัยในขอบข่ายใกล้เคียงกับที่มีผู้ทำไว้แล้ว รวมทั้งรวบรวมข้อมูลตัวเลข เพื่อจัดทำแจกแจงออกเป็นตาราง เพื่อให้เข้าใจ และมองเห็นเหตุการณ์เด่นชัดขึ้น

7. นิยามศัพท์

1. รัฐบาลผสม หมายถึง รัฐบาลที่ประกอบด้วยรัฐมนตรีที่มาจากพรรคการเมืองตั้งแต่ 2 พรรคขึ้นไป หรือมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอิสระส่วนหนึ่ง เพื่อให้รัฐบาลสามารถมีเสียงข้างมากอย่างเพียงพอที่จะบริหารประเทศได้ รวมทั้งรัฐบาลที่มีเสียงสนับสนุนจากสภาแต่งตั้งด้วย

2. เสถียรภาพของรัฐบาล หรือความยั่งยืนของรัฐบาล หมายถึง การที่รัฐ

บาลหนึ่ง ๆ สามารถบริหารประเทศไปได้อย่างราบรื่นครบวาระตามกฎหมาย

8. ข้อตกลงเบื้องต้นในการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เนื่องจากมีขอบเขตในการศึกษาที่กว้างขวาง และครอบคลุมเหตุการณ์ทางการเมืองไทยอย่างมาก เพื่อเป็นการศึกษาเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาอย่างแท้จริง ผู้ศึกษาจึงขอกำหนดขอบเขตแห่งเนื้อหาให้อยู่ภายในกรอบ ดังต่อไปนี้

1. ช่วงระยะเวลาของรัฐบาลผสมแต่ละชุด แบ่งตามสภาพของการจัดตั้งรัฐบาลผสมในการเมืองไทย โดยใช้หลักเกณฑ์ของวาระตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

2. การศึกษานี้จะไม่ใช้การสัมภาษณ์บุคคลประกอบการศึกษา ทั้ง ๆ ที่ทราบว่า การสัมภาษณ์บุคคลจะทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มขึ้น แต่ข้อมูลที่ได้นี้จะเป็นข้อมูลของรัฐบาลผสมชุดหลัง ๆ เท่านั้น อันเท่ากับทำให้เกิดช่องว่างแห่งข้อมูลขึ้นระหว่างรัฐบาลผสมชุดต้น ๆ กับชุดหลัง ๆ จึงไม่มีการใช้การสัมภาษณ์บุคคล